

Beata Raszka

**FUNKCJONOWANIE REZERWATÓW ŚCISŁYCH
W PARKACH NARODOWYCH**

(na przykładzie Wielkopolskiego Parku Narodowego)

**The function of strict reserves in national parks
(with the Wielkopolski National Park as an example)**

Abstract

The paper gives the characterization of strict reserves in the Wielkopolski NP, describes their history and changes they have undergone in time. Inaccurate definition of the object of protection and the evolution of opinions on the aims and tasks of reserves (from the conservation of an object to the conservation of a natural process have often aroused controversies around the strict protection areas in the Park, concerning the reasons of their creation and the sense of their existence. The Wielkopolski NP must still wait for an essential verification of the borders of its reserves and a functional scientific description.

KEY WORDS: W Poland Wielkopolski National Park, reserves, forms of degeneration of reserves, nature preservation.

1. Wstęp

Problem ochrony ścisłej w ogóle, a w parkach narodowych w szczególności, był podnoszony w wielu pracach (Balcerkiewicz et al. 1990, Gruszczyk, Żywioł 1991, Sokołowski 1991, Zaręba 1991). Większość autorów nie ma wątpliwości co do konieczności odmiennych zasad realizowania ochrony na terenach parków narodowych. Spory rodzą: (1) kryteria wyboru powierzchni i jej przestrzenna organizacja („wyspa”, sieć drobnych rezerwatów połączonych w system łącznikami ekologicznymi, czy wielkoobszarowe formy ochrony ścisłej, (2) formułowanie celu ochrony („przedmiot” czy „proces”), (3) sposób realizacji celu (ochrona bierna czy czynna, a jeśli czynna to kiedy interweniować i w jakim stopniu).

Przed autorką niniejszego artykułu stoi zadanie prześledzenia sposobu funkcjonowania rezerwatów ścisłych w parkach narodowych (na przykładzie Wielkopolskiego Parku Narodowego): (1) ich organizacji przestrzennej, (2) realizacji celów, oraz (3) sformułowanie wniosków naprawczych.

2. Rezerваты ścisłe Wielkopolskiego Parku Narodowego

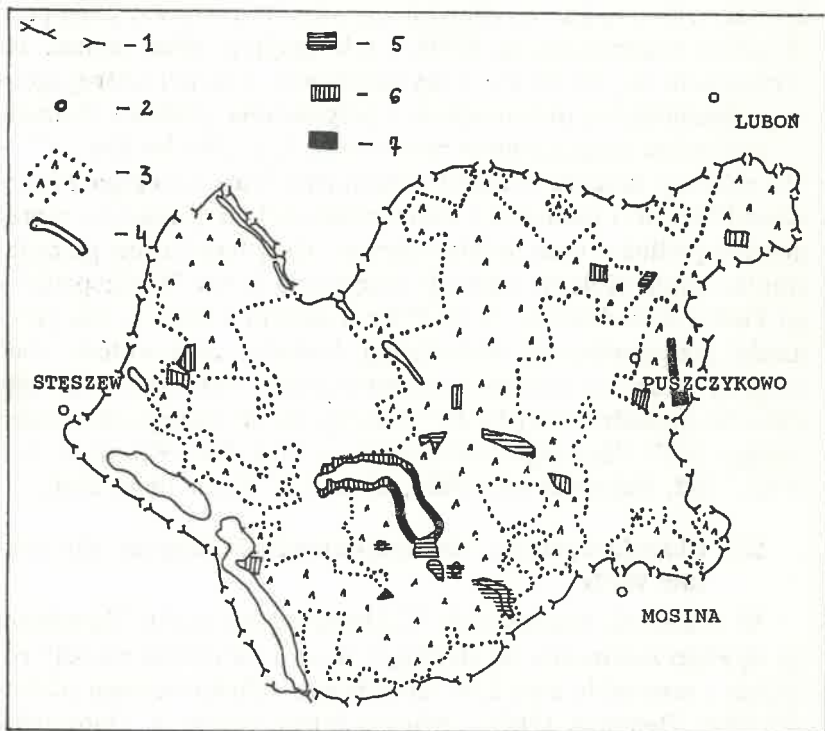
Metody tworzenia i zarządzania powierzchniami ochrony ścisłej w parkach narodowych są odbiciem poglądów na sposób wypełniania ochrony, sankcjonowany przez polskie ustawodawstwo. Ochronie wyznaczano funkcję zachowania, dokumentowania osobliwości przyrody i „naprawiania” środowiska (ustawa z 1949 r. przewidywała — cyt. „restytucję i właściwe użytkowanie zasobów i tworów przyrody”). Ustawa z 1991 r. po raz pierwszy zawiera akapit mówiący o konieczności ochrony kompleksów przyrodniczych i ekosystemów, a więc części biotycznej i abiotycznej układów przyrodniczych, a nie jedynie tworów przyrody i jej fragmentów (np. stosowanie ochrony zespołu roślinnego bez próby zachowania i restytucji gleb).

2.1. Historia rezerwatów WPN

Rezerваты ścisłe Wielkopolskiego Parku Narodowego oficjalnie utworzono z chwilą powołania Parku (Rozporządzenie... 1957). Niektóre z nich (np. Jez. Góreckie, okolice jeziora Kociołek) nieformalną ochroną objęte były już w latach trzydziestych (Zwolska 1991). Ochroną ścisłą objęto ok. 135 ha, nie precyzując jednak ani granic, ani — co w konsekwencji w późniejszych latach wprowadziło zamieszanie — celu ochrony. Za prawnym ustanowieniem rezerwatów nie poszły bowiem żadne wewnętrzne wskazania (poza oznaczeniem granic w terenie, do czego obliłgował dyrektora Parku akt prawny) określające sposób postępowania wewnątrz i w otoczeniu rezerwatu. Tereny przeznaczone do objęcia ochroną ścisłą w latach pięćdziesiątych wyznaczono w oparciu o wczesne prace (z lat dwudziestych i trzydziestych) Szulczewskiego, Szafran, Wodziczki, Krawca. Nie powstała jednak monografia, która by dokumentowała i uzasadniała ważność i wartość tych obszarów oraz wskazywała na nie,

jako na tereny najcenniejsze, najbardziej godne uwagi i ochrony.

Pierwszy operat urzędzeniowy lasów WPN z 1969 r., w skład którego weszły fundamentalne prace Borowca (badania gleboznawcze) i Celińskiego (opracowanie fitosocjologiczne), wskazy-

Ryc. 1. Mapa Wielkopolskiego Parku Narodowego.

Fig. 1. A map of the Wielkopolski NP.

1 — granice WPN	1 — borders of the Park
2 — miasta	2 — towns
3 — lasy	3 — forests
4 — wody	4 — waters
5 — rezerваты utrzymane w 1969 r.
o skorygowanych granicach	5 — reserves retained in 1969,
with corrected borders
6 — rezerваты utworzone w 1969 r.	6 — reserves created in 1969
7 — rezerваты zlikwidowane w 1969 r.	7 — reserves suppressed in 1969

wał na fragmenty Parku najbardziej wartościowe ze względu na naturalną, lub zbliżoną do naturalnej, strukturę i skład gatunkowy fitocenozy. Wprowadzono wówczas korektę granic rezerwatów (ryc. 1, zał. 1.), znacznie zmieniono powierzchnię kilku rezerwatów, pasy nadbrzeżnych drzewostanów włączono do strefy rezerwatowej jezior, zlikwidowano m. in. rezerwat ptasi przy Muzeum Przyrodniczym WPN, i tak mający nikłe szanse na utrzymanie się (duży ruch wycieczkowy) i raczej antropogenego pochodzenia (dokarmianie i przynęcanie ptaków). Powołano natomiast kilka nowych rezerwatów (np. „Suche Zbocza” — dla ochrony zespołu subkontynentalnego boru świeżego *Peucedano-Pinetum* i roślinności kserotermicznej na gliniastym morenowym podłożu) oraz objęto ochroną ścisłą terytorium gniazdowania czapli. Kolejne operaty urządzenia lasów Wielkopolskiego Parku Narodowego, tj. z 1979 r. i ostatni z 1991 r., nie przyniosły już zasadniczej modyfikacji kształtu rezerwatów, choć propozycje zmian koncepcji ochrony ścisłej, dotyczące jej funkcjonalno-przestrzennej formy pojawiły się w szeregu opracowań (Bałazy 1977, Plan zagospodarowania... 1976, Balcerkiewicz et al. 1990, 1992, Balcerkiewicz 1992, Materiały Kom. 1989, 1990).

2.2. Charakterystyka fizjograficzno-funkcjonalna rezerwatów WPN

W obecnych rezerwach Wielkopolskiego Parku Narodowego są reprezentowane występujące w nim naturalne zespoły roślinne i wszystkie składniki krajobrazu polodowcowego (Celiński 1969, Denisiuk 1980). Ochroną ścisłą objęto 5 zbiorników wodnych (jeziora: Budzyńskie, Kociołek, Skrzyńka, Góreckie, okresowo pojawiające się oczka — Pojniki). 8 — to rezerваты leśne (na siedliskach lasowych i borowych — Grabina, Puszczykowskie Góry, Pod Dziadem, Świetlista Dąbrowa na Wysoczyźnie, Las Mieszany na Morenie, Nadwarciański Bór Sosnowy, Suche Zbocza). Ekosystemy łąkowe i bagienne są reprezentowane w 3 rezerwach (Zalewy Nadwarciańskie, Sarnie Doły, Dębienko); jeden rezerwat chroni kolonię czapli. Powyższe uszeregowanie ma charakter raczej porządkowy niż funkcjonalny.

Wewnętrzne zróżnicowanie rezerwatów (mozaika siedlisk) oraz różne kryteria stosowane w opisie (funkcjonalne, fizjograficzne, podział ze względu na typ ekosystemu), nadanie różnej rangi składowym rezerwatowi przez różnych badaczy, utrudniają jednoznaczną klasyfikację. Często przedmiot ochrony (np. określony zespół roślinny) bywa mylony z celem ochrony (np. procesy, jakim ten zespół podlega). Aby ułatwić ogólną charakterystykę rezerwatów i rozdzielić rozumienie celu i przedmiotu ochrony wprowadzono pojęcie typu fizjograficznego. W ten sposób scharakteryzowano rezerваты WPN odnosząc elementy geograficzne („przyroda martwa”) do biologicznych („przyroda ożywiona” — (patrz zestawienie poniżej; w nawiasach podano ogólnie stosowaną klasyfikację rezerwatów).

Typ fizjograficzny	Nazwa rezerwatów i przedmiot ochrony
— bagienno-łąkowy (faunistyczny, florystyczny)	Dębienko — szuwar trzcinowy i turzycowy, zespół lilii wodnych <i>Myriophyllo-Nupharetum</i> oraz ptactwo wodno-błotne,
— łąkowo-wodny	Zalewy Nadwarciańskie — naturalne zbiorowiska zaroślowe, bagienno-szuwarowe i łąkowe terenów okresowo zalewanych (<i>Salicetum triando-viminalis</i> , <i>Caricetum gracilis</i> , <i>Molinietum coeruleae</i>),
— torfowiskowo-wodny	Skrzynka — zarastające jezioro dystroficzne,
— torfowiskowo-leśny (krajobrazowo- faunistyczny)	Pojniki — krajobraz rynny polodowcowej, ostoja zwierzyny, Sarnie Doły — zespoły bagienne (<i>Hydrocharito-Stratiotetum</i>), torfowiskowo-mszarowe (<i>Molinietum coeruleae</i> , torfowisko przejściowe z <i>Eriophorum vaginatum</i>) oraz oles <i>Carici elongatae</i> — <i>Alnetum</i> ,
— leśny (krajobrazowo- faunistyczny)	Puszczykowskie Góry — lasy liściaste i mieszane o naturalnym charakterze, krajobraz polodowcowy (moreny i rynny erozyjne), Las Mieszany na Morenie — zesp. kwaśnej dąbrowy (<i>Calamagrostio-Quercetum</i>) na wierzchowinie moreny,

- Nadwarciański Bór Sosnowy — suboceaniczny bór sosnowy świeży (*Leucobryo-Pinetum*),
- Bór Mieszany — bór mieszany (*Pino-Quercetum*) o charakterze naturalnym,
- Świetlista Dąbrowa na Wysoczyźnie — zespół dąbrowy świetlistej (*Potentillo albae-Quercetum*) o naturalnym charakterze,
- Pod Dziadem — ponad 140-letni drzewostan dębowo-sosnowy, zbliżony do naturalnego, z *Rubus seebergensis* — endemicznym gatunkiem jeżyny,
- Grabina — grąd (*Galio silvatici-Carpinetum*), stanowiska brekinii *Sorbus torminalis*,
- (florystyczny, leśny) Suche Zbocza — roślinność kserotermiczna, subkontynentalny bór sosnowy (*Peucedano-Pinetum*),
- faunistyczno-leśny Czaplinięc — kolonia czapli *Ardea cinerea*,
- krajobrazowo-leśny (torfowiskowo-wodny) Jez. Budzyńskie — formy krajobrazu polodowcowego (oz, rynna jeziorna, morena, krawędź przełomowa doliny Warty), wraz z charakterystyczną dla podłoża i warunków fizycznych roślinnością (strefowy układ roślinności wodnej, gatunki kserotermiczne południowych stoków ozu),
- (krajobrazowy, faunistyczny) Jez. Góreckie — krajobraz polodowcowy, stanowiska lęgowe ptactwa wodnego, podwodne łąki ramienicowe,
- wodny, florystyczny) Jez. Kociołek — zbiornik wodny z szuwarem, lokalna odmiana zboczowych lasów mieszanych z wiązem górskim *Ulmus scabra*.

3. Sposób realizacji zakładanych funkcji przez rezerwaty WPN

Dla przejrzystości dowodzenia generalne wnioski wynikające z obserwacji terenowych i analizy materiałów źródłowych (Balcerkiewicz 1992, Balcerkiewicz et al. 1990, 1991, 1992, Materiały ... 189, 1990) zawarto w tab. 1, podając ponadto cechy

Tab. 1. Realizacja celów wybranych rezerwatów WPN.

Tab. 1. The realization of aims of chosen reserves in the Wielkopolski NP.

Nazwa rezerwatu	Cel ochrony		Niekorzystne zmiany	Rokowania (+) / (-)		Propozycje postępowania
	1	2		3	4	
Nadwarciański Bór Sosnowy	— zachowanie zespołu <i>Leucodryo- Pinetum</i>	— bryofityzacja, — wybiórca eliminacja ga- tunków runa (zbieractwo)	(+) — udane sponta- niczne odno- wienia sosny		— zakaz wstępu	
Pod Dziadem	— obserwacja procesów w zniekształco- nym grądzie <i>Galio silvatici- Carpinetum</i>	— ubóstwo florystyczne, — uproszczenie struktury, — cespityzacja, — neofityzacja	(+) — spontaniczne procesy rege- neracyjne (odnowienia graba)		— utrzymać status quo	
Świeżlika Dąbrowa na Wysoczyźnie	— zachowanie zespołu <i>Potentillo albae-Quercetum</i>	— wyparcie <i>P. a-Q</i> przez regeneracyjne w postaci wysokiego grądu,	(-)		— nowa koncep- cja ochrony, — zmiana statusu rezerwatu, — odbudowa zespołu	
Grabina	— zachowanie zespołu <i>Galio silvatici- Carpinetum</i>	— zb. zastępcze kl. <i>Rhamno-Prunetea</i> — monotypizacja, — pinetyzacja,	(+)		— zmiana prze- biegu szlaków turystycznych,	

1	2	3	5	4
		<ul style="list-style-type: none"> — neofityzacja, — ustępowanie gat. helio- i kserotermofilnych, — zwiększony udział kl. <i>Artemistetea</i>, 	<ul style="list-style-type: none"> — odnowienia grabu i lipy, — mozaika faz rozwojowych, 	<ul style="list-style-type: none"> — eliminacja i zapobieganie obsiewaniu się obcych gatunków
Zalewy Nadwarciańskie	<ul style="list-style-type: none"> — procesy naturalnej sukcesji 	<ul style="list-style-type: none"> — nie stwierdzono 	(+)	<ul style="list-style-type: none"> — utrzymać status quo rezerwatu
Czapliniec	<ul style="list-style-type: none"> — kolonia czapli 	<ul style="list-style-type: none"> brak czapli od 1983 r. 	(-)/(+)	<ul style="list-style-type: none"> — zlikwidować (dec. komisji z XI 1989 r.) — utworzyć powierzone do świadczenia (obserwacja naturalnej przebudowy drzewostanów (dec. komisji z VI 1990 r.), — utrzymać rezerwat dla obserwacji przebudowy drzewostanów i możli-

1	2	3	4	5
	wości zagnieżdżenia się ptactwa wodno-błotnego	(dec. Rady Naukowej z XII 1993 r.)		
Pojniki	— utrzymanie walorów krajobrazu	— nie stwierdzono	(—)	— zmiana reżimu ochrony na rezerwat częściowy,
			— przyspieszona naturalizacja drzewostanów (wypadanie świerka)	— usunięcie świerka,
				— powiększenie obszaru o zboża rynny,
				— określenie przedmiotu ochrony

degeneracyjne (formy degeneracji) stwierdzone w danym rezerwacie i dostrzeżone zmiany kierunkowe. Do analizy wybrano kilka rezerwatów Wielkopolskiego Parku Narodowego, reprezentatywnych dla poszczególnych typów fitocenoz i krajobrazów (bór sosnowy świeży zespół *Leucobryo-Pinetum* — rez. Nadwarciański Bór Sosnowy; zniekształcone zbiorowisko wysokiego grądu — rez. Pod Dziadem, zespół świetlistej dąbrowy *Potentillo albae-Quercetum* — rez. Świetlista Dąbrowa na Wysoczyźnie; grąd niski *Galio silvatici-Carpinetum* — rez. Grabina; ekosystemy łąkowe — rez. Zalewy Nadwarciańskie; rezerwat typu krajobrazowo-leśnego — Pojniki; faunistyczny — rez. Czapliniec).

4. Omówienie wyników i dyskusja

17 rezerwatów WPN to łącznie 221 ha powierzchni (4% obszaru Parku). Średnia wielkość rezerwatu wynosi 13 ha (łącznie dla rezerwatów lądowych i wodnych). Jest to powierzchnia niewystarczająca dla pełnienia funkcji ochronnych (Pickett & Thompson 1978), zważywszy że podstawową chronioną fitocenozą są zbiorowiska borów świeżych (zespół *Leucobryo-Pinetum*, *Peucedano-Pinetum*), świetlistych dąbrów (*Potentillo albae-Quercetum*) i grądów (*Galio silvatici-Carpinetum*) (zał. 1). Według Denisiuka (1990) efektywność ochrony zbiorowisk leśnych zapewnia rezerwat o powierzchni większej niż 50—100 ha. Rezerwaty mniejsze muszą być otoczone strefą ochronną. Tymczasem najcenniejszy rezerwat WPN — „Grabina” — zajmuje zaledwie ok. 8 ha. Rezerwat stworzony dla ochrony zespołu *Peucedano-Pinetum*, „Suche Zbocza”, to ledwie 3,5 ha. Generalnie, spośród obszarów powołanych dla ochrony zespołów leśnych 5 ma powierzchnię mniejszą niż 10 ha. Ochrona zbiorników wodnych kończy się zwykle (terytorialnie) wraz z linią brzegową, nie dając możliwości stopniowego przejścia od strefy ochrony ścisłej do miejsc silnie penetrowanych. Wypaczeniem idei ochrony ścisłej było objęcie tylko fragmentu misy jeziora Góreckiego tą formą ochrony (rezerwatem jest cyt. „część jeziora Góreckiego „oddz. 123b” obejmująca przybrzeżny pas wody szerokości 20 m przylegający do rezerwatów ścisłych wraz z wyspami „oddz.

123a" — Dz. U Nr 24, poz. 114, § 71 z 1957 r.), przy zachowaniu statusu kąpieliska w części nierezewatowej.

Rezerваты nie tworzą systemów przyrodniczych połączonych korytarzami ekologicznymi, lecz rozsiane są wyspowo, lub — jak układy: jezioro Budzyńskiego — Kociołek, Sarnie Doły — Grabina — Jez. Góreckie, umownie są rozdzielone terenami, na których do niedawna prowadzono standardową gospodarkę leśną. Tego rodzaju izolacja zaburza zdolności homeostatyczne ekosystemu (Sokołowski 1991).

Badania Balcerkiewicza i zespołu (1991, 1992) dowodzą, że konsekwentnie stosowana ochrona ścisła wyzwała korzystne procesy regeneracji. Doświadczenia prac w rezerwacie Pod Dziadem potwierdziły samorzutne możliwości odtworzenia pierwotnych zbiorowisk wysokiego grądu. Podobne konkluzje podaje Szwarzgryk (1991), stwierdzając iż procesy odnowieniowe rzadko bywają ciągłe, przyjmując postać fal odnowieniowych. Utrzymywana ochrona ścisła pozwala na obserwowanie następowania po sobie okresów ustępowania i regeneracji zespołów roślinnych.

Rezerваты ścisłe w obrębie parków narodowych są enklawami ochrony ścisłej otoczonymi rezerwatami częściowymi, a więc tworzą mozaikę „obszar chroniony w obszarze chronionym”. Wydawać by się mogło, że nie jest konieczne tworzenie specjalnych stref buforowych, czy łączników ekologicznych, mimo że cele realizowane przez rezerваты ścisłe i częściowe są odmienne (Raszka 1993). Tymczasem w strefach ochrony częściowej prowadzi się zwykle standardową gospodarkę leśną, zakłócającą rytm procesów przyrodniczych (wprowadzanie równowiekowych połąci drzewostanu, nagłe zmiany ekofizjograficzne — wylesienie dużej powierzchni — prześwietlenie — cespityzacja, fruticetyzacja, zmiany gatunków runa; orka — zachwianie stosunków wodnych i zmiany struktury gleb; składowanie i wywóz drewna — niszczenie runa i podrostu). Postawa służb terenowych parków narodowych jest dość zachowawcza, a pracownicy o ile rozumieją istotę rezerwatu ścisłego stworzonego dla utrzymania przebiegu procesów przyrodniczych i realizują ją

w formie „nie ruszać”, o tyle otoczenie obszaru ochrony ścisłej traktowane jest jako miejsce leśnego gospodarowania w oparciu o plan urządzania lasu, sporządzany analogicznie do obowiązujących w Lasach Państwowych.

Brak stref otulinowych, silna penetracja (rezerwat „Nadwarciajski Bór Sosnowy” położony jest w Puszczykowie, przez rezerwaty „Pod Dziadem”, „Świetlista Dąbrowa na Wysoczyźnie” biegnie droga wojewódzka, „Grabina” i „Sarnie Doły” przedzielone są bardzo uczęszczanym traktem leśnym), czy objęcie ochroną ścisłą fragmentu jeziora zdecydowanie utrudnia, a czasem wręcz wyklucza rzeczywiste pełnienie funkcji rezerwatu. Złe sformułowanie celu lub postawienie celu niemożliwego do spełnienia (np. utrzymanie zespołu roślinnego w rezerwacie poddanym silnej antropopresji) nie pozwala na jego realizację.

Interesujący podział rezerwatów w oparciu o kryteria celu ochrony, sposobu dochodzenia do celu i trwałości ochrony zaproponował Balcerkiewicz i zespół (1990). Po raz pierwszy odniesiono oczekiwania wobec rezerwatów do nadanych im funkcji ochronnych. W stosunku do wielkoprzestrzennych obszarów chronionych, takich jak parki narodowe, Ważyński (1991) postulował wewnętrzny podział terenów na: A — strefę ochrony ścisłej, B — tereny ochrony częściowej, C — strefę buforową. Zbliżony system obowiązuje w parkach z mocy ustawy o ochronie przyrody (1991), która obliguje zarządzających parkiem do stworzenia wewnątrz parku obszarów o różnym reżimie ochronnym, a wokół parku otuliny.

Załącznik 1. Zmiany powierzchniowe rezerwatów ścisłych WPN w 1969 r.

— bez zmian lub z drobną korektą granic:

POJNIKI — cel: ochrona krajobrazu; ostoja zwierzyny, pow. 13,39 ha (oddz. 73c,d,i, 74d,f,k, 75b,d, obecnie — 73g,h, 74g,f,h, 75b,c),

SARNIE DOŁY — cel: ochrona zespołów torfowiskowo-mszarowych, pow. 2,84 ha (oddz. 136i,i', 142i,j,j', obecnie — 136g,j, 142d,f,h),

SKRZYŃKA — cel: obserwacja procesów sukcesji, pow. 6,90 ha (oddz. 127c,d, 131f,g, obecnie — 127g,h, 131a,b),

PUSZCZYKOWSKIE GÓRY — cel: krajobraz polodowcowy, mezo-fauna ściółki i próchniejących drzew (kambio- i ksylofagi), pow. 9,65 ha oddz. 48b, 53a,b,d,f,h,*

POD DZIADEM — cel: ochrona lasu świeżego zespołu *Galio silvatici-Carpinetum* zniekształconego nasadzeniami sosny i obserwacja procesów w nim zachodzących, pow. 13,70 ha, oddz. 83a, 119g,*

— znaczne zmiany granic:

JEZIORO GÓRECKIE — cel: ochrona krajobrazu, podwodnych łąk ramienicowych, ostoja ptactwa; pow. 64,85 ha

— uchylono ochronę oddz.: 84d,e, 87d,e, 89c, 125g, 129a,d,

— włączono oddziały: 121j,w,l, 123a, 125j + pas wody wzdłuż tych oddziałów o szerokości 20 m,

— bez zmian: ochrona wyspy na jeziorze + 20 m pas wód przylegający do rezerwatów leśnych,

— obecnie chronione: oddz. 121m,n, 122b, 123a,b,c, 125o,p,

GRABINA — cel: ochrona zespołu grądu zachodnioeuropejskiego *Galio silvatici-Carpinetum*, stanowisk brekinii *Sorbus torminalis*, pow. 8,49 ha,

— dodano oddz. 136c,

— obecnie chronione oddz. 123f, 136a,b,

JEZIORO BUDZYŃSKIE — cel: ochrona polodowcowego jeziora rynnowego i procesów sukcesji; pow. 20,90 ha

— uchylono ochronę płązowin i halizn

— włączono oz budzyński

— utrzymano ochronę zbiornika wodnego

— obecnie chronione: oddz. 91D k,r,t,w,x,y,z,

JEZIORO KOCIOŁEK — cel: ochrona krajobrazu, zbiorowisk łągowych i grądów; pow. 8,50 ha

— oddano zbiornik jeziorny (oddz. 92) + sąsiedni oddz. 90k

— obecnie 90f,g,h,i

— nowe rezerwaty:

BAGNO DEBIENKO — cel: ochrona zbiorowisk bagienno-łąkowych i roślinności szuwarowej, ostoja ptactwa; pow. 21,38 ha, oddz. 190c, 190A,

— obecnie — oddz. 190A a,b,c,j,

SUCHE ZBOCZA — cel: ochrona roślinności kserotermicznej; pow. 3,54 ha, oddz. 190d,g,

CZAPLINIEC — cel: ochrona kolonii legowej czapli siwej *Ardea cinerea*; pow. 4,01 ha, oddz. 135c

SWIETLIŚCIE DĄBROWA NA WYSOCZYŹNIE — cel: ochrona najbardziej typowego w WPN płatu zespołu dąbrowy świetlistej *Potentillo albae-Quercetum*; pow. 5,29 ha, oddz. 113c, 114a,

LAS MIESZANY NA MORENIE — cel: ochrona najbardziej zachowanego i wykształconego w WPN płatu zespołu kwaśnej dąbrowy *Calamagrostio-Quercetum*; pow. 13,54 ha, oddz. 49a, 50b.

NADWARCIAŃSKI BÓR SOSNOWY — cel: zachowanie zbiorowiska suboceanicznego boru świeżego zespołu *Leucobryo-Pinetum*; pow. 12,64 ha, oddz. 21c

ZALEWY NADWARCIAŃSKIE — cel: procesy sukcesji; pow. 5,51 ha, oddz. 4r, 5Ab,

BÓR MIESZANY — cel: ochrona naturalnych zbiorowisk boru mieszanego, zespół *Pino-Quercetum*; pow. 5,79 ha, oddz. 77f,

— rezerваты zlikwidowane:

REZERWAT PTASI PRZY MUZEUM — pow. 6,28 ha, oddz. 15c,

NADWARCIAŃSKI BÓR SOSNOWY — pow. 10,84 ha, oddz. 19 a,

ŁĄKI PISKORZEWSKIE — pow. 3,82 ha, oddz. 144j.

* — rezerваты proponowane do likwidacji, utrzymane w 1969 r.

5. Wnioski

5.1. Możliwości poprawy funkcjonowania rezerwatów WPN

1. Zagrożenia rezerwatów ścisłych WPN można sprowadzić do kategorii: bezpośrednich (uszkodzenia mechaniczne — wydeptywanie, wybiórcza eliminacja gatunków runa przez zbieraczy) oraz pośrednich — neofityzacja, pinetyzacja, bryofityzacja, ustępowanie gatunków. O ile pierwsze można wyeliminować (lub ograniczyć) stosując pociągnięcia administracyjne (zmiana przebiegu szlaków turystycznych, restrykcje w stosunku do osób łamiących zasady poruszania się po Parku), o tyle trudniej przeciwdziałać procesom spontanicznym (obsiewaniu się gatunków obcych, wkraczaniu obcych elementów runa), a będącym często wyrazem błędów w sztuce gospodarowania terenami chronionymi i pozostałością sprzed istnienia WPN — nasadzeniom obcych gatunków i prowadzeniu monokultur sosnowych.

2. Należy wyjaśnić cel powołania rezerwatu, oddzielić cel od przedmiotu ochrony.

3. Rezerwatom, które obecnie utraciły lub nie pełnią zakładanych funkcji należy przypisać nową kategorię ochrony (powierzchnia doświadczalna, rezerwat częściowy eksperymentalny).

4. Konieczne jest sporządzenie monografii i dokumentacji powierzchni ochrony ścisłej WPN.

5.2. Funkcjonowanie rezerwatów ścisłych w parku narodowym w świetle doświadczeń WPN

1. Ochrona ścisła, częściowa, krajobrazowa powinna występować jednocześnie. Formy organizacji ochrony ekosystemów winny płynnie się przenikać w przestrzeni — tworząc sieć strukturalnie powiązanych jednostek, wzajemnie się uzupełniających.

2. Prawidłowe funkcjonowanie rezerwatów ścisłych w parkach narodowych zależy od sposobu zagospodarowania otoczenia rezerwatu.

3. Konieczna jest zmiana spojrzenia na zasady, według których ustala się powierzchnie ochronne i wyznacza ich cele. Podział na rezerwaty ścisłe i częściowe jest zbyt sztywny i uniemożliwia spełnienie oczekiwań stawianych z chwilą powołania rezerwatu.

4. Park narodowy pełni funkcje dydaktyczne i naukowe — stąd eksperymentalny charakter powierzchni rezerwatowych (doświadczenia tu zdobyte winny być przenoszone na tereny niechronione).

PIŚMIENNICTWO

BALCERKIEWICZ S., BRZEG A., KASPROWICZ M. 1990. Aktualny stan roślinności wybranych rezerwatów Wielkopolskiego Parku Narodowego. Rezerwaty: Nadwarciański Bór Sosnowy. Grabina. Puszczykowo, (mscr).

BALCERKIEWICZ S., BRZEG A., KASPROWICZ M. 1991. Aktualny stan roślinności wybranych rezerwatów Wielkopolskiego Parku Narodowego. Rezerwaty: Świetlista Dąbrowa na Wysoczyźnie. Pod Dziadem. Puszczykowo, (mscr).

- BALCERKIEWICZ S. 1991. Wybrane problemy ochrony rezerwatowej na tle degeneracji fitocenoz leśnych w Wielkopolskim Parku Narodowym. *Prądnik*, 4: 201—204.
- BALCERKIEWICZ S. 1992. Roślinność Wielkopolskiego Parku Narodowego i kierunki jej przekształceń — przegląd badań geobotanicznych prowadzonych przez pracowników Zakładu Ekologii Roślin i Ochrony Środowiska UAM, [w:] *Przyroda Wielkopolskiego Parku Narodowego*, mat. z konferencji, *Jeziory*, ss. 85—90.
- BALCERKIEWICZ S., BRZEG A., KASPROWICZ M. 1992. Roślinność rezerwatów ścisłych Wielkopolskiego Parku Narodowego, [w:] *Przyroda Wielkopolskiego Parku Narodowego*, mat. z konferencji, *Jeziory*, ss. 91—96.
- BALAŻY S. 1977. Projekt sieci ścisłych rezerwatów przyrody na obszarze Wielkopolskiego Parku Narodowego, *Kronika WPN*, (mscr).
- CELIŃSKI F. 1969. Objąsnienia do mapy roślinności Wielkopolskiego Parku Narodowego w skali 1:10000. (mscr).
- DENISIUK Z. 1980. Rezerваты ścisłe Wielkopolskiego Parku Narodowego. Ch. *Przyr. Ojcz.* 6. Warszawa-Kraków.
- DENISIUK Z. (red.) 1990. Ochrona rezerwatowa w Polsce: stan aktualny i kierunki rozwoju. Ossolineum. Wrocław.
- GRUSZCZYK A., ŻYWIOŁ H. 1991. Indywidualizacja rozwiązań systemowych funkcjonowania parku narodowego (zagadnienia dyskusyjne). *Prądnik*, 4: 1661—166.
- Materiały komisji Rady Naukowej WPN z wizji terenowej z dnia 16 XI 1989 i 15 VI 1990 r. w sprawie rezerwatów ścisłych WPN.
- PICKETT S.T.A., THOMPSON J.N. 1978. Patch dynamics and the design of nature reserves. *Biol. Conserv.* 13. 1: 27—37.
- Plan zagospodarowania przestrzennego WPN, (mscr) 1976.
- Plan Urządzenia Lasów Wielkopolskiego Parku Narodowego, t. 1969, 1979, 1991, (mscr.).
- RASZKA B. 1993. Szczególne formy ochrony w krajowym systemie obszarów chronionych. Parki narodowe i rezerваты przyrody. W: *Gospodarka odpadami a środowisko*. Biblioteka Eco. Poznań.
- Rozporządzenie Rady Ministrów o utworzeniu Wielkopolskiego Parku Narodowego z dnia 16 kwietnia 1957 r., *Dz. U.* Nr 24, poz. 114.
- SOKOŁOWSKI A.W. 1991. Cel i warunki skuteczności ochrony przyrody. *Parki Narodowe i Rezerваты Przyrody*, 10, 1—2: 141—144.

SZWAGRZYK J. 1991. Dynamika lasów naturalnych a koncepcja ochrony rezerwatowej — źródła konfliktu i propozycje rozwiązań. Prądnik, 4: 153—159.

Ustawa o ochronie przyrody, Dz. U. Nr 25, poz. 180, 1949.

Ustawa o ochronie przyrody, Dz. U. Nr 114, poz. 492, 1991.

WAŻYŃSKI B. Podstawy zarządzania lasów w parkach narodowych i rezerwach przyrody. Prądnik, 4: 139—144.

ZARĘBA R. 1991. Problemy ortodoksyjnej ochrony ścisłej i próby rewizji instrukcji zarządzania biocenoz leśnych w parkach narodowych i rezerwach przyrody — osiągnięcia, oczekiwania, rozczarowania. Prądnik, 4: 145—151.

ZWOLSKA A. 1991. Twórcy i obrońcy Wielkopolskiego Parku Narodowego, WPN, Puszczykowo.

Adres autorki:

Beata Raszka
Wielkopolski Park Narodowy
Pracownia Naukowa
Pałac — Jeziory
62-050 Mosina